

MICHAŁ DOBROCZYŃSKI: *Światowa ekspansja gospodarki japońskiej*. „Książka i Wiedza”, Warszawa 1975, 212 ss.

Mógłby ktoś zapytać, jaki jest powód wydania w Polsce pracy na temat ekspansji gospodarki japońskiej. Powodem napisania takiej książki, jak stwierdza autor, są nie tylko związki handlowe, finansowe i technologiczne PRL z Japonią, lecz także fakt, iż „gospodarka japońska jest przykładem tego, że kraj znajdujący się na średnim szczeblu rozwoju może dzięki właściwej współpracy z zagranicą wydatnie przyspieszyć proces swego rozwoju” (s. 6). Wydaje się, że książka o takiej tematyce posiada w Polsce cenny walor aktualności, traktuje bowiem o problemach ekspansji na rynki zagraniczne, a więc dotyczy zagadnień niezwykle istotnych. Handel zagraniczny stał się bowiem obecnie jednym z czynników dynamizujących wzrost gospodarczy PRL.

Książka składa się z siedmiu rozdziałów. Pierwszy dotyczy zewnętrznych aspektów wzrostu gospodarczego Japonii. Autor przedstawił w nim miejsce Japonii w gospodarce światowej, ze szczególnym podkreśleniem wyjątkowego tempa wzrostu gospodarczego Japonii, zajmującej trzecie miejsce w gospodarce światowej. Następnie ocenił wkład Japonii w rozwój gospodarki światowej, stwierdzając: „Japonię należałoby na razie traktować jako gospodarkę bardziej korzystającą z dorobku obcego niż wnoszącą dorobek istotny, torującą drogę innym społeczeństwom” (s. 13). Zdaniem autora, dalsze powodzenie Japonii na rynkach światowych zależy od jej czynnego włączenia się w rewolucję naukowo-techniczną. W dalszej części rozdziału dokonano analizy warunków wzrostu gospodarczego Japonii, z wyszczególnieniem sprzyjających czynników i okoliczności wewnętrznych. Przyczyną sukcesów gospodarczych Japonii są nie tylko korzystne czynniki wewnętrzne, lecz także „japońska umiejętność wykorzystywania zespołu pomyślnych okoliczności zewnętrznych” (s. 31). Do sprzyjających czynników zewnętrznych autor zalicza: możliwość szerokiego wykorzystania światowego dorobku technologicznego, odpowiednią chłonność rynków zagranicznych, paternalistyczny stosunek Stanów Zjednoczonych, umożliwiający utrzymanie wydatków wojskowych na niskim poziomie, korzyści ekonomiczne z wojny koreańskiej i wietnamskiej, niedobór krajowych surowców naturalnych, konkurencyjne ceny japońskich towarów eksportowych. Zasadnicze znaczenie w procesie rozwojowym japońskiej gospodarki autor przypisuje tym właśnie czynnikom zewnętrznym.

Szczególnie cenne i najciekawsze w tej części książki są rozważania, dotyczące unikalności i powtarzalności modelu japońskiego. Autor uważa, iż model japoński posiada odrębny charakter, co nie oznacza, że doświadczenia Japonii nie mogą być zastosowane przez inne kraje, w tym także socjalistyczne. Można wskazać na wiele cech wspólnych i podobieństw między polską a japońską współpracą z zagranicą. Mimo że nie brak oczywistych różnic, „warto wnikliwie zbadać te elementy zagranicznej działalności ekonomicznej Japonii, które przyczyniły się do jej imponujących sukcesów na rynkach światowych” (s. 40) — konkluduje autor.

Rozdział drugi zapoznaje czytelnika z zespołem zagadnień dotyczących japońskiego handlu zagranicznego. Autor omawia w nim cechy japońskiej ekspansji eksportowej, podkreślając dynamikę wywozu, w której wyniku Japonia stała się trzecią potęgą handlową świata. Mimo swych olbrzymich sukcesów eksportowych udział Japonii w handlu światowym jest niższy niż jej pozycja w produkcji prze-

mysłowej świata. Również udział handlu zagranicznego w dochodzie narodowym nie jest zbyt wysoki.

Naczelnym celem japońskiej polityki importowej jest zapewnienie dostaw niezbędnych surowców. Już obecnie Japonia jest największym na świecie importem surowców, a przewiduje się, że w 1980 r. przypadnie na nią 33% światowego importu surowców.

Zróżnicowanie japońskich sukcesów handlowych autor upatruje w samej dynamice produkcji tego kraju, niskim poziomie płac i jego wpływie na koszty produkcji, w dużej intensywności pracy i aktywności japońskiego robotnika, niedostatecznie wysokim parytecie jena, japońskim systemie organizacji handlu zagranicznego, umiejętności równoległego operowania na rynkach krajów słabo rozwiniętych oraz na rynku światowego mocarstwa technologicznego, Stanów Zjednoczonych, w konsekwentnym przechodzeniu do coraz bardziej wyspecjalizowanej i nowoczesnej struktury wywozu oraz w działalności państwa.

Rozdział trzeci poświęcony jest zagadnieniu wykorzystania przez Japonię technologii światowej. Autor wskazuje tu na znaczenie importu technologii w formie maszyn, urządzeń i licencji dla osiągnięcia wysokiej jakości towarów oraz zdolności konkurencyjności na rynku światowym. Dalej zatrzymuje się na japońskim stosunku do obcej technologii i skłonności do korzystania z osiągnięć najnowocześniejszych. Charakterystyczny jest fakt, że japońska polityka przywózowa daje pierwszeństwo importowi licencji przed przywozem kapitału. Obecnie Japonia jest pierwszym na świecie importerem licencji.

Istotnym problemem jest prawidłowe wykorzystanie importu technologii. Na wysoką efektywność gospodarki japońskiej w tym zakresie ma wpływ wysoka jakość siły roboczej, rozbudowany system informacji o osiągnięciach zagranicznych, umożliwiający właściwy dobór importowanej technologii, oraz umiejętność doskonalenia i rozwijania zakupionych rozwiązań.

Po tych rozważaniach autor przechodzi do omówienia japońskiej polityki importu licencji, by zakończyć rozdział analizą związków między importem technologii a ekspansją zagraniczną. Z jednej strony, import licencji, a następnie ich doskonalenie i rozwój doprowadził do powstania oryginalnych opracowań japońskich, mogących być przedmiotem eksportu, z drugiej zaś strony — import ten był podstawowym czynnikiem umożliwiającym ekspansję eksportową przemysłu japońskiego, o czym świadczy fakt, że tylko niewielki procent importowanych licencji był wykorzystywany wyłącznie do produkcji przeznaczonej na rynek krajowy.

W rozdziale czwartym autor zajmuje się japońską polityką obrotu kapitałowego. Głównymi zagadnieniami omawianymi w tym rozdziale są: motywy ekspansji kapitałowej i rola państwa, zasady japońskiej ekspansji kapitałowej oraz polityka regulowania przywozu obcych kapitałów. Do głównych motywów ekspansji kapitałowej autor między innymi zalicza dążenie do zapewnienia dostaw surowców zagranicznych, dążenie do bezpośredniego zajęcia się dystrybucją japońskiego wywozu towarowego oraz troskę o wzrost prestiżu gospodarczego. Motyw wyższej stopy zysku schodzi w przypadku Japonii na plan dalszy. Naczelnym zadaniem japońskiej polityki, prowadzonej w stosunku do obcego kapitału, było wyeliminowanie form będących zagrożeniem dla niezależności gospodarczej Japonii. Pod koniec lat sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych zaszły pod wpływem całego zespołu okoliczności daleko idące zmiany liberalizacyjne w japońskiej polityce kapitałowej. Zmiany te jednak nie oznaczają rezygnacji z różnorodnych środków kontroli nad napływem obcego kapitału.

Rozdział piąty, szósty i siódmy jest uzupełnieniem trzech poprzednich. Michał Dobroczyński przedstawia w nich szczegółowe rozważania na temat japońskiego handlu zagranicznego, obrotu technologią i obrotu kapitałowego z poszczególnymi grupami partnerów gospodarczych Japonii, a więc z rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi, z krajami rozwijającymi się oraz z krajami socjalistycznymi.

W zakończeniu autor omówił przewidywania, dotyczące przyszłego rozwoju gospodarki japońskiej i przekształceń w jej ekspansji zagranicznej.

Różnorodność i bogactwo wątków prezentowanych w książce Michała Dobroczyńskiego nie sprawia wrażenia chaosu. Rygor ładu i porządku wprowadza przyjęty przez autora układ książki, polegający na przedstawieniu trzech podstawowych elementów ekspansji zagranicznej Japonii, a następnie na bardziej szczegółowym ich rozpatrzeniu w odniesieniu do trzech grup jej partnerów gospodarczych. Dalszą zaletą pracy jest jasność i przystępność wykładu.

Cenne wydaje się rozgraniczenie przez autora dwóch aspektów rozwoju gospodarczego — zespołu sprzyjających warunków oraz umiejętności ich wykorzystania dla realizacji podstawowego celu, który w przypadku Japonii polegał na zbudowaniu japońskiego supermocarstwa gospodarczego. Autor przekonująco wykazał, że Japonia potrafiła po mistrzowsku wykorzystać wszystkie korzystne dla jej rozwoju okoliczności.

Należy również podkreślić trafne akcentowanie wagi i poważnego wpływu importu technologii światowej na osiągnięcie przez gospodarkę japońską jej imponujących sukcesów. Wydaje się jednak, że autor omawiając motywy japońskiego importu technologii zbyt powierzchownie potraktował względy ekonomiczne. Warunki historyczne, w jakich rozwijała się gospodarka japońska oraz II wojna światowa sprawiły, że po jej zakończeniu wyposażenie japońskiego przemysłu było przestarzałe. Możliwość dostępu do przodujących osiągnięć technologii światowej spowodowała, że takie zadania powojennej gospodarki japońskiej, jak odbudowa zniszczeń wojennych, modernizacja aparatu wytwórczego czy powrót na rynki światowe, realizowano wykorzystując szeroko import technologii światowej. Zastosowanie nowych rozwiązań technologicznych zmieniało warunki konkurencji i pozwalało przedsiębiorstwom przodującym w tym zakresie na szybkie rozszerzanie skali produkcji. Mechanizm ten stworzył w całej gospodarce przymus modernizacyjny. Decydujący wpływ na stosunek państwa do importu technologii miał fakt, że wprowadzanie nowych technologii w Japonii stanowiło podstawę wysokiej koniunktury. Szybki postęp tego rodzaju stwarza bowiem możliwość przedłużania boomów inwestycyjnych i podnosi tempo wzrostu. Oczywiście nie bez znaczenia jest również fakt, iż postęp technologiczny dokonywany w oparciu o import najnowocześniejszych rozwiązań może doprowadzić do ekspansji zagranicznej.

Słusznie natomiast podkreśla autor unikalność i powtarzalność modelu japońskiego. W swych rozważaniach na temat stosowanych w Japonii rozwiązań autor wysuwa szereg sugestii, odnoszących się do możliwości zastosowania pewnych elementów polityki japońskiej przez inne kraje. Pewne wrażenie niedosytu pozostawia ograniczenie się autora w przypadku Polski do wymienienia licznych cech podobnych, jak i różnic między japońską a polską współpracą z zagranicą. Istnienie wielu cech wspólnych czy podobnych sugeruje możliwość stosowania zbliżonych rozwiązań, jednak autor nie rozwija tej myśli.

Wyjątkowo duża ekonomiczna rola państwa oraz sprawność polityki interwencyjnej w przypadku Japonii powodują, że autor poświęca im wiele miejsca. Rozważania na ten temat przewijają się przez wszystkie rozdziały, pozwalając czyteln-

nikowi na uzyskanie pełnego obrazu tego niezwykle istotnego elementu japońskiego modelu gospodarczego.

Dużą wątpliwość budzi hipoteza autora na temat przyszłych zmian w świadomości społecznej. Na poparcie tej hipotezy nie przytoczono dowodów. Odnosić należy przede wszystkim brak odpowiedzi na pytanie czy istnieje w Japonii powszechne przekonanie o potrzebie takich zmian, a jeżeli tak, to czy idzie ono w parze z ich koniecznością, wynikającą z praw rozwoju społecznego.

Japońska ekspansja eksportowa w ciągu ostatnich dwóch, trzech lat wskazuje na niezwykle elastyczność gospodarki japońskiej. Reakcją na zwiększone wydatki związane z importem paliw i surowców było zwiększenie eksportu w r. 1974 z 39,7 mld dolarów do 55,5 mld dolarów, czyli o 15,8 mld dolarów, co stanowi przyrost roczny o 39%. Jest to ogromny wyczyn, zasługujący na szczegółowe przebadanie. Niestety, autor nie poświęca temu osiągnięciu większej uwagi.

Pewną trudność może czytelnikowi sprawić wychwycenie kryteriów, według których wyszczególniono i uszeregowano czynniki sprzyjające rozwojowi gospodarki i sukcesom handlowym Japonii. Wydaje się, że należałoby wymienić również tak istotne czynniki, jak: utrzymywanie się przez szereg lat ujemnego salda obrotów handlu zagranicznego, co jest czynnikiem przyspieszającym wzrost, korzystne kształtowanie się *terms of trade* oraz duża szybkość reakcji gospodarczych i wykonawstwa w Japonii. Jest to jedna z przyczyn szybkiego rozwoju tego kraju. Umiejętność natychmiastowego wykorzystania pojawiających się szans jest bowiem mocną bronią Japonii w jej walce konkurencyjnej z silniejszymi rywalami.

Zastosowana przez autora metoda badań i opisu zjawisk związanych z ekspansją zagraniczną, mimo pewnych niedoskonałości, pozwala na uzyskanie jasnego obrazu dróg i metod osiągnięcia przez gospodarkę japońską imponujących sukcesów.

Przemiany w polskiej polityce gospodarczej, dyktowane wymogami dalszego rozwoju, powinny znaleźć oparcie w nowoczesnych poglądach społeczeństwa, przy czym ważnym warunkiem skuteczności polskiej polityki gospodarczej jest to, aby wiedza na temat prawidłowości i związków gospodarczych, występujących w gospodarce, włączającej się coraz szerzej w międzynarodowy podział pracy, dotarła do szerokich kręgów społeczeństwa.

Dlatego też książkę Michała Dobroczyńskiego należy polecać przede wszystkim praktykom gospodarczym, zatrudnionym w działach eksportowych polskiej gospodarki, jak również innym osobom zainteresowanym problematyką ekonomiczną.

Jarosław Mielcarek

JAN WRÓBLEWSKI: *Polskie biblioteki ludowe w zaborze pruskim i na terenie Rzeszy Niemieckiej w latach 1843-1939. Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego nr 46.* Olsztyn 1975, 396 ss.

Autor omawianej tu obszernej pracy jest znanym olsztyńskim badaczem dziejów bibliotek polskich, szczególnie warmińskich i mazurskich, w zaborze pruskim i w Niemczech. Wspomnianą problematyką Jan Wróblewski zajmuje się od kilku lat, przy czym publikował już częściowe wyniki swych badań. Obecnie wydana